

รูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร*

The Pattern and Content of Tham Khwan Ritual Text of Thai and Khmer

¹ศุภชัย จังศิริวิทยากร และ นิตยา วรรณกิติร์

¹Supachai Jangsirivittayakorn and Nittaya Wannakit

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Faculty of Humanities and Sciences, Mahasarakham University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: s_jangstt@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องรูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร เป็นการศึกษาวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมที่ใช้ในการประกอบพิธีทำขวัญของคนไทยและคนเขมร โดยบทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประเภทวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นแนวคิดสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ ด้วยการวิเคราะห์ตัวบททำขวัญภาษาไทยที่มีการแต่งขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2400-2500) โดยจัดเก็บอยู่ในส่วนงานกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ประกอบด้วย 1) บททำขวัญเด็กทารก 2) บททำขวัญโกนจุก และ 3) บททำขวัญนาคน จำนวน 6 บท และบททำขวัญภาษาเขมร คือ 1) บททำขวัญเด็กทารก ออกเสียงในภาษาเขมรว่า เขาปรอปลิงบองเกาะชมอบ 2) บททำขวัญโกนจุก ออกเสียงในภาษาเขมรว่า เขาปรอปลิงโกจุก มี 2 ส่วน และ 3) บททำขวัญนาคน ออกเสียงในภาษาเขมรว่า สาสตราขวันเนียง จำนวน 4 บท และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) บททำขวัญไทยและเขมรมีรูปแบบคำประพันธ์ตามความนิยมของผู้ประพันธ์แต่ละชนชาติในท้องถิ่นพื้นที่ของไทยและเขมร บททำขวัญไทยมีรูปแบบคำประพันธ์ด้วยบทร่ายยาว และบททำขวัญเขมรมีรูปแบบคำประพันธ์ด้วยบทร่ายยาวและบทกาพย์ และผล 2) บททำขวัญไทยและเขมรมีรูปแบบการดำเนินเรื่องและเนื้อหาประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนต้น ส่วนเนื้อหา และส่วนท้าย ส่วนต้นของบททำขวัญพบว่ามี 2 องค์ประกอบ คือ บทชุมนุมเทวดาและบทไหว้หรือบทประนาม ส่วนเนื้อหา พบว่ามี 3 องค์ประกอบ คือ บทเกริ่นนำ บทเชิญขวัญและบทปลอบขวัญ และส่วนท้ายพบว่ามี 2 องค์ประกอบ คือ บทปิดเคราะห์และบทให้พร เพื่อร้องเชิญขวัญให้ขวัญกลับคืนมาหาเจ้าของตามคติความเชื่อในเรื่องขวัญที่คล้ายคลึงกันของคนไทยและคนเขมร

คำสำคัญ: บททำขวัญไทย; บททำขวัญเขมร; รูปแบบและเนื้อหา; การเขียน

Abstract

This research article aims to study the forms and content of Thai and Khmer traditional performance by employing qualitative research methodology, specifically documentary research. The study focuses on analyzing the literary structure of Thai ritual offerings composed during the 25th Buddhist century (2400-2500 BE) and preserved in the written and

*Received May 1, 2023; Revised May 14, 2023; Accepted May 15, 2023

archival materials of the National Library of Thailand. The Thai ritual offerings consist of three sections: 1) Ritual Offerings for Infants, 2) Ritual Offerings for topknot-cutting ceremony, and 3) Ritual offerings for Naga, totaling six compositions. Additionally, the Khmer ritual offerings include three sections: 1) Ritual offerings for Infants, pronounced in Khmer as "Haw Pralueng Bong Koh Chaum Ob," 2) Ritual offerings for topknot-cutting ceremony, pronounced in Khmer as "Haw Pralueang Go Juk," comprised of two versions, and 3) Ritual offerings for Naga, pronounced in Khmer as "Sasatra Khwan Niyak," consisted of four compositions. The research findings are presented through a descriptive analysis approach.

Research findings revealed that: 1) Thai and Khmer ritual offerings have different poetic forms based on the preferences of poets from each ethnic group within the local regions of Thailand and Cambodia. Thai ritual offerings follow a long verse format, while Khmer ritual offerings have both long verse and short verse forms, along with a concluding verse. 2) Thai and Khmer ritual offerings share a similar structure and content, consisting of three parts: the introduction, the main content, and the conclusion. The introduction of the ritual offerings includes two components, namely the invocation of deities and the homage or descriptive verses. The main content consists of three components: the opening section, the invitation of blessings, and the response to blessings. The conclusion consists of two components: the analysis section and the bestowal of blessings, which are performed to invite blessings to return to the ritual's host, based on the beliefs and customs associated with similar offerings among Thai and Khmer people.

Keywords: Tham Khwan Ritual Text of Thai; Tham Khwan Ritual Text of Khmer; Pattern and Content; Writing Style

บทนำ

บททำขวัญเป็นวรรณกรรมอย่างหนึ่งที่ใช้กล่าวในการประกอบพิธีทำขวัญเพื่อเรียกให้ขวัญกลับคืนมาตามคติความเชื่อเรื่องขวัญ ดังที่ Satiengkoses (1963) กล่าวว่า มนุษย์ทุกคนมี ขวัญ สิ่งอยู่กับตัวภายในร่างกายแล้วก็จะเกิดสิริมงคล ดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข จิตใจมั่นคง ไม่ป่วยไข้ได้ทุกข์ อันเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาในสังคมไทยอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบันของคนไทยในทุกท้องถิ่นของประเทศและในถิ่นอื่นนอกประเทศไทยด้วยทั้งไทยใหญ่ ลื้อและลาว เป็นต้น รวมถึงนอกจากนี้ในดินแดนอื่นของพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เขมร มอญ ญวน พม่า ก็มีคติความเชื่อและพิธีที่เกี่ยวกับเรื่องขวัญเช่นเดียวกัน นิยามความหมายของคำว่า ขวัญ ในภาษาไทยจาก Thai Dictionary, The Royal Institute edition (2013) หมายถึง ผมหหรือขนที่ขึ้นเวียนเป็นกันหอย หรือ มิ่งมงคล, สิริ, ความดี, เช่น ขวัญข้าว ขวัญเรือน หรือ สิ่งที่ไม่เป็นตัวตน เชื่อกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิดมา ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็ออกจากร่างไปได้ รวมถึงสัตว์หรือสิ่งของบางอย่างก็มีขวัญเช่นเดียวกัน จากนิยามความหมายของขวัญมีส่วนที่บอกถึงว่า ขวัญ สามารถออกจากร่างเจ้าของขวัญได้นั้น Nimmanahaeminda (2017) ได้กล่าวว่า เมื่อขวัญมีเหตุให้ตกใจออกจากร่างกาย จึงต้องมีการจัดพิธีทำขวัญเพื่อร้องขอร้องเชิญชวนให้ขวัญคน สัตว์ พืชหรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งหนีไปอยู่ตามที่ต่างๆ กลับมาประจำอยู่ที่เดิม ส่วนในภาษาเขมรคำ

ว่า ขวัญ ออกเสียงว่า พรอลิ่ง (Praling) ใน Khmer Dictionary, The Buddhist Institute Edition (1968) หมายถึง วิญญาณ, จิตวิญญาณ, ชีวิต, ดำเนินชีวิต, สติปัญญา, สุขสวัสดิ์, ความสุข, ความเจริญรุ่งเรือง, ที่รัก, สดที่รัก ความเชื่อเรื่องขวัญของคนเขมรตามที่ Khing (2004) กล่าวว่า ขวัญหรือพรอลิ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวเขมรมานานแล้ว เวลาเจ็บป่วยก็มักทำพิธีเรียกขวัญ หรือ ภาษาเขมรออกเสียงว่า เฮาพรอลิ่ง (Haw Praling) ในเวลาเด็กร้องเสียงดังด้วยความตกใจกลัวหรือสลบไปผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแม่มักเชิญอาจารย์ให้ทำพิธีเรียกขวัญ ตอนเกิดก็มีการทำขวัญ ตอนบวชก็มีการสวดเรียกขวัญนาค เป็นต้น ความเชื่อเรื่องขวัญและการเรียกขวัญจึงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนเขมรตั้งแต่ตอนแรกเกิดมา

ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันกล่าวคือ ประเพณีพิธีกรรมที่ดำเนินอยู่ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนนั้นล้วนเกิดจากความเชื่อทางศาสนาแทบทั้งสิ้น บ้างก็ประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้บวงสรวงด้วยเคารพบูชาเทพดาฟ้าดิน บ้างก็สร้างเรื่องเล่าอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจในรูปของตำนานปรัมปรา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ผีसाง จิตวิญญาณต่างๆ ในสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญยิ่งในการดำรงอยู่และความต่อเนื่องของมนุษย์ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน และวิถีความคิดของบุคคลแต่ละกลุ่ม แต่ละชาติพันธุ์ การประกอบพิธีกรรมในทางศาสนาทั้งที่เป็นพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมของคนไทและในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นี้ พบว่าพิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยลดความวิตกกังวลและความกลัวของกลุ่มโดยเฉพาะกิจกรรมในการดำเนินชีวิตต่างๆ (Hongsuwan, 2018) ในการประกอบพิธีทำขวัญโดยทั่วไปไม่ว่าจะเนื่องในโอกาสใดหรือในท้องถิ่นพื้นที่ใดก็ตามจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ คือ คำทำขวัญหรือบททำขวัญ ผู้ทำขวัญที่เป็นผู้เรียกขวัญหรือหมอบทำขวัญ เจ้าของขวัญ อุปกรณ์และสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธี และผู้เข้าร่วมพิธี ดังที่ Saisang (1988) กล่าวว่า วรรณกรรมเป็นเครื่องสำคัญในการแถลงจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม เป็นตัวกำกับการดำเนินไปของพิธีกรรม แสดงให้เห็นว่า คำสู่ขวัญเป็นส่วนประกอบสำคัญของพิธีสู่ขวัญ นอกจากนี้แล้ว Khanittanan (n.d.) ได้กล่าวว่า ในการประกอบพิธีกรรมทำขวัญหรือเรียกขวัญ จะมีวรรณกรรมหรือบทที่ใช้กล่าวคำเรียกขวัญ ซึ่งมีความสำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบพิธีทำขวัญนี้ เพราะถ้าไม่ได้กล่าวคำเรียกขวัญก็ไม่อาจเรียกได้ว่ามีพิธีทำขวัญ คำเรียกขวัญเป็นสื่อสำคัญที่ทำให้รู้ว่าผู้เรียกให้ขวัญกลับไปหาเจ้าของขวัญ เป็นสื่อที่ทำให้ขวัญรู้ว่าขวัญมีความสำคัญต่อเจ้าของและต่อครอบครัว และขวัญไม่ควรอยู่ในที่อื่นใดที่ไม่ใช่ตัวเจ้าของขวัญ ดังนั้นความสำคัญของบทสู่ขวัญจึงอยู่ที่ความเข้าใจในภาษาเมื่อยามที่ได้ยินว่ามีการเรียก เช่นเดียวกับที่ Weesapen (2015) ได้กล่าวว่า บทสู่ขวัญหรือบททำขวัญเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลัก การสู่ขวัญแต่ละครั้งบทสู่ขวัญจะมีเนื้อหาแตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของการสู่ขวัญว่าสู่ขวัญให้ผู้ใดหรือสิ่งใด สู่ขวัญนาค สู่ขวัญเด็กย่อมมีวัตถุประสงค์เฉพาะทำให้เนื้อความของบทสู่ขวัญมีความหลากหลายและแตกต่างกันไป และมีเนื้อหาตอนที่เรียกขวัญให้กลับคืนมา คำสู่ขวัญจึงเป็นคำที่ไพเราะอ่อนหวานเพื่อเชื่อเชิญให้ขวัญกลับมา ซึ่งคำสู่ขวัญก็จะมีรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นนั้น โดยผู้แต่งจะใช้ถ้อยคำภาษาถิ่นของตนเองที่เหมาะสมเข้าใจง่ายชัดเจนและไพเราะอ่อนหวาน ส่วนคนเขมรมีการประกอบพิธีเรียกขวัญเนื่องในโอกาสต่างๆ การประกอบพิธีมีองค์ประกอบทั่วไปที่สำคัญ คือ คำที่ใช้กล่าวหรือบทเรียกขวัญ ผู้ประกอบพิธีทำขวัญหรือเรียกว่า อาจารย์ เจ้าของขวัญที่หายไป อุปกรณ์และสิ่งของที่ใช้ในพิธี และบิดามารดาและผู้เข้าร่วมพิธี (Ly, 2006)

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบททำขวัญในด้านต่างๆ พบว่ามีการศึกษาในด้านรูปแบบและเนื้อหา ด้านองค์ประกอบทางวรรณกรรม ด้านวรรณศิลป์ และด้านคุณค่าของบททำขวัญเป็นพื้นฐานในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไปตามการกำหนดขอบเขตของการศึกษาวิเคราะห์ โดยที่เป็นการศึกษาบททำขวัญเฉพาะตามเขตพื้นที่หรือเป็นภาค ดัง Thongruang (1993) ได้ศึกษา วรรณกรรมคำสู่ขวัญอีสานเป็นการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบทางวรรณกรรม ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ ขนบนิยมในการแต่ง การใช้

ภาษาและเนื้อหาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมคำสุ่วัญกับวิถีชีวิตชาวอีสาน การศึกษา บททำขวัญเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ในไทย ดังการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์กวยของ Sappasan (2003) เป็นการ วิเคราะห์บทสุ่วัญของชาวกวย อำเภอสรีขรรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ จากบทสุ่วัญที่รวบรวมได้จำนวน 3 ประเภท 12 สำนวน พบว่า พิธีกรรมการสุ่วัญของชาวกวย กระทำสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน โดยได้รับอิทธิพลจาก กลุ่มชนชาวไทยอีสานที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน ในด้านเนื้อหาแบ่งตามโอกาสที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม การวิเคราะห์โครงสร้างบทสุ่วัญ จัดแบ่งได้ 3 ช่วง คือ ช่วงเริ่มต้น ช่วงกลาง และช่วงท้าย เป็นงานวิจัย ที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ชาวกวยที่มีความเกี่ยวข้องกับเขมร แต่เป็นการศึกษาที่อยู่ในประเทศไทย นอกจากนี้ยังมี การศึกษาบททำขวัญเฉพาะประเภท เช่น การทำขวัญนาค การทำขวัญเรือ

ส่วนการศึกษาที่เป็นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ดัง Jiensuwan (2003) ที่ศึกษาวิเคราะห์ บททำขวัญและพิธีทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าบททำขวัญ ที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น บททำขวัญเด็กทารก บททำขวัญโกนจุก บททำขวัญนาค มีโครงสร้างหลักร่วมกัน 3 ส่วน แบ่งเป็น บทนำ ได้แก่ บทบูชาพระรัตนตรัยและบทชุมนุมเทวดา บทดำเนินเรื่อง ได้แก่ บทสอนและบทเรียก ขวัญ และบทจบนิยมใช้บทให้พร แสดงให้เห็นว่ารูปแบบการดำเนินเรื่องหรือโครงสร้างหลักของบททำขวัญไทย และเขมร มีโครงสร้างที่เหมือนกัน แต่ก็เป็นการศึกษาชาวเขมรที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย

การศึกษาคติความเชื่อเรื่องขวัญในชนชาติอื่นที่อยู่นอกประเทศไทยจากการค้นคว้าของ Terwiel (1980) ของกลุ่มคนไทหลายกลุ่ม เช่น ไทอาหม ไทในรัฐฉาน ลาว พม่า จีน โดยเฉพาะชนชาติเขมรหรือกัมพูชา เป็นการศึกษาในเรื่องความเชื่อของขวัญ โดยมีความเชื่อว่า ขวัญ คือ จิตวิญญาณ ในร่างกายมนุษย์ที่มีจำนวน 19 ขวัญ แต่ไม่ได้มีการศึกษาถึงเรื่องบททำขวัญของประเทศกัมพูชา

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับบททำขวัญภายในประเทศไทยและของชาวเขมร ในกัมพูชาในด้านต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมองเป็นการศึกษาในประเด็นที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็น ประโยชน์ในการนำมาใช้เทียบเคียงเปรียบเทียบและนำมาใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการศึกษาต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัย พบว่า จากการสำรวจงานที่ศึกษาวิเคราะห์เรื่องความเชื่อและบททำขวัญ ยังไม่มีการศึกษารูปแบบและเนื้อหา ของบททำขวัญไทยและเขมร โดยเฉพาะบททำขวัญเขมรที่ใช้ในประเทศกัมพูชา ส่วนที่พบว่ามีการศึกษาไว้แล้ว จะเป็นการศึกษาบททำขวัญของชาวเขมรถิ่นไทยหรือกลุ่มชาติพันธุ์เขมร กวย ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย

จากความสำคัญของบททำขวัญดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นบทความนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะศึกษารูปแบบและ เนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมรที่ใช้ในประเทศกัมพูชา เพื่อแสดงให้เห็นรูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญ ไทยและเขมร ซึ่งผลการศึกษารั้งนี้นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้สึนึกคิด คติความเชื่อศาสนา พิธีการทำขวัญ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยและคนเขมรที่มีความใกล้ชิดและสัมพันธ์ร่วมกันมานาน และเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมและขยายขอบเขตของการศึกษาวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม ประเภทอื่น โดยเป็นการศึกษาจากเอกสารที่เป็นตัวบททำขวัญของไทยและเขมรในประเทศกัมพูชา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) และการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลบททำขวัญไทยและเขมรตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพื่อตอบโจทย์วิจัย โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเอกสารและแนวคิดทฤษฎี ในขั้นตอนนี้เป็นการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความเชื่อเรื่องขวัญของไทยและเขมร การศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของวรรณกรรม การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรม การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินเรื่อง และรูปแบบการเขียน การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมไทยและเขมร

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูลบททำขวัญไทยและเขมรที่เป็นลายลักษณ์ โดยเป็นบททำขวัญประเภทเดียวกันทั้งบททำขวัญไทยและบททำขวัญเขมร เพื่อไม่ให้เกิดความแตกต่างกันของตัวบทที่นำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ และเพื่อให้สอดคล้องกับโจทย์การวิจัยครั้งนี้ โดยมีขั้นตอนในการคัดเลือกข้อมูลดังต่อไปนี้

1) บททำขวัญไทย เป็นภาษาไทยปัจจุบัน ที่มีการเผยแพร่แล้ว สถานที่จัดเก็บอยู่ในส่วนงานกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กรุงเทพมหานคร โดยถูกจัดอยู่ในหมวด วรรณคดี หมู่ ร่าย มีเนื้อหาที่ครบถ้วนความสมบูรณ์ไม่มีข้อความตกหล่นขาดชำรุด ประกอบด้วยบททำขวัญไทย คือ 1) บททำขวัญเด็กทารก เอกสารเลขที่ 233, 287 2) บททำขวัญโกนจุก เอกสารเลขที่ 272, 274 และ 3) บททำขวัญนาค เอกสารเลขที่ 276, 281 จำนวน 6 บท (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group)

2) บททำขวัญเขมร บันทึกเป็นภาษาเขมรปัจจุบัน ที่มีการเผยแพร่แล้วรวบรวมอยู่ในหนังสือชื่อ พิธีเรียกขวัญตามแบบเขมรโบราณ โดยออกเสียงในภาษาเขมรว่า ปีทีเฮาปรอลิ่งตามโรเปียบคแมร์โบราณ (Ly, 2006) และผู้วิจัยได้ทำการแปลเป็นภาษาไทย สำหรับบททำขวัญเขมร คือ 1) บททำขวัญเด็กทารก ออกเสียงในภาษาเขมรว่า เฮาปรอลิ่งบองเกาะชมอบ 2) บททำขวัญโกนจุก ออกเสียงในภาษาเขมรว่า เฮาปรอลิ่งโกจุก 2 ส่วน และ 3) บททำขวัญนาค ออกเสียงในภาษาเขมรว่า สาสตราขวันเนียบ จำนวน 4 บท

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลบททำขวัญไทยและเขมร โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยอาศัยแนวคิดการศึกษารูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมจากนักวิชาการต่างๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลบททำขวัญไทยและเขมรตามแนวคิดทฤษฎีเพื่อให้เห็นแนวทางในการศึกษาและเพื่อตอบโจทย์การวิจัยการศึกษารูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นการสรุปผลการวิจัยและการนำเสนอผลการวิจัย ในขั้นตอนนี้ เป็นการสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเรียบเรียงนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Description Analytical) และข้อเสนอแนะแนวทางการวิจัยต่อเนื่องจากงานวิจัยนี้

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ รูปแบบคำประพันธ์ และ รูปแบบการดำเนินเรื่องและเนื้อหา มีรายละเอียดดังนี้

1. รูปแบบคำประพันธ์ ตัวบททำขวัญที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ พบว่ามีรูปแบบคำประพันธ์แต่งเป็นประเภทบทร้อยกรอง นิยามคำว่า “ร้อยกรอง” Thai Dictionary, The Royal Institute Edition (2013) หมายถึง คำประพันธ์ ถ้อยคำที่เรียบเรียงให้เป็นระเบียบตามบัญญัติแห่งฉันทลักษณ์ วรรณกรรมประเภทร้อยกรองเป็นการแต่งที่ให้ความสำคัญกับกฎการแต่งของคำประพันธ์นั้น บททำขวัญเป็นวรรณกรรมที่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความรู้สึกทางอารมณ์และคล้อยตามเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในบท คำประพันธ์แต่ละประเภทจะมีลักษณะทางฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป ในบททำ

ขวัญไทยและเขมรก็มีการประพันธ์ที่แตกต่างกันไปตามแบบฉันทลักษณ์ของชนชาติตนเอง จากเนื้อหาของบททำขวัญพบว่า บททำขวัญของไทยและบททำขวัญเขมรมีการเรียบเรียงถ้อยคำภาษาที่ไพเราะเข้าใจง่าย โนม้นำใจให้คล้องตามความหมายเพื่อให้ขวัญเมื่อได้ยินเสียงร้องเชิญชวนให้ขวัญกลับมาอยู่กับตัวเจ้าของขวัญจนเป็นที่นิยมและถ่ายทอดสืบต่อกันเรื่อยมา

จากการศึกษาวิเคราะห์ตัวบททำขวัญไทยและเขมรที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ พบว่า บททำขวัญไทยใช้ภาษาไทยในการแต่งคำประพันธ์ ลักษณะคำประพันธ์ที่พบมีฉันทลักษณ์แบบร่ายยาวเป็นหลัก ส่วนบททำขวัญเขมร ใช้ภาษาเขมรในการแต่งคำประพันธ์ ลักษณะคำประพันธ์ที่พบมีฉันทลักษณ์ตามความนิยมของท้องถิ่นตนเอง ซึ่งประพันธ์ด้วยบทเพี้ยะเรียหรือบทพากย์ร่ายเขมร คือ บททำขวัญโกนจุก (เฮาปรอลิ่งโกจุก) และบททำขวัญนาค (สาสตราขวันเนียง) และบทกากคติ (ลีลาการเดินของกา) คือ บททำขวัญเด็กทารก (เฮาปรอลิ่งบองเกาะชมอ)

2. รูปแบบการดำเนินเรื่องและเนื้อหา ตัวบททำขวัญที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีรูปแบบการดำเนินเรื่องหรือขนบนิยมในการแต่ง หมายถึง การจัดลำดับเนื้อหาของวรรณกรรมบททำขวัญไทยและเขมรตั้งแต่ต้นจนจบ จากผลการวิจัยพบว่า การดำเนินเรื่องของบททำขวัญไทยและเขมรจะมีการดำเนินเรื่องและเนื้อหาของตัวบททำขวัญนั้นโดยทั่วไปจะมีความคล้ายคลึงกันโดยแบ่งตามวัตถุประสงค์หรือโอกาสของการทำขวัญ มีองค์ประกอบหลักประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนต้น

ส่วนต้น ประกอบด้วย บทชุมนุมเทวดา และบทไหว้หรือบทประณาม โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ส่วนต้นการดำเนินเรื่องส่วนต้น บททำขวัญไทยและเขมรจะมีการเริ่มต้นบททำขวัญด้วยบทชุมนุมเทวดาและตามด้วยบทไหว้หรือบทประณาม ซึ่งเป็นขนบนิยมหรือแบบแผนสำหรับวรรณกรรมพิธีกรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) บทชุมนุมเทวดา

เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นข้อความกล่าวอัญเชิญเทวดา มาร่วมชุมนุมในพิธีพร้อมกันเพื่อความ เป็นสิริมงคล แก่ภพชาติพิธีทำขวัญ ให้มีความศักดิ์สิทธิ์น่าเชื่อถือและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่เจ้าของขวัญและผู้มาเข้าร่วมในพิธีมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างบททำขวัญไทย ในบททำขวัญเด็กทารกไทย บทร่ายยาว กล่าวว่า “โอมศรีสิทธิเดโช โนมมัสการ ข้าจะอ่านโองการอัญเชิญ เทพยอันเจริญทั้งหลาย ขอเชิญพระนารายณ์ธิดี ทั้งพระอิศวรผู้มีศักดิ์เดช เป็นจอมมงกุฎเศียรไตรศิว ขออัญเชิญพระพายพระเพลิง พระกาลเกลิงแลพระพรหม ทั้งพระยมจตุโลกบาล พระสุริยากาลพระจันทร์... ขออัญเชิญประเวศมาสถิต ประดิษฐานเหนือเศียร สรรพรูปเทียนชวาลา ปวารณาตามถวาย เข้าตอกปรายบุบผา ซ่อคันธารจร อิกทั้งบรรราชวัต ฉัตรธงชัยธงประดาษ ของจงประสาทพรประสิทธิ์ ด้วยมนต์ฤทธิไสยเวท จงประสิทธิเพทแก่ข้า” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 287, n.d.) ส่วนในบททำขวัญเขมร บททำขวัญโกนจุกเขมร (เฮาปรอลิ่งโกจุก) ส่วนที่ 1 บทเพี้ยะเรียหรือบทพากย์ร่ายเขมร กล่าวว่า “ประสิทธิสิริสวัสดิ์ สถาพรบวรประเสริฐศักดิ์ สูงส่งพระศาสนาทั่วทั้งเทวดา เสด็จอมรินทร์อินทราไสต ทั้งมวลมิตรร่วมจินดา เชิญมาหน่อสรรเพชญวงศา พงศาพุทธา เข้ามาปฏิสนธิ ถือกำเนิดในชมพูทวีป ในภพมาตุครตามประเพณี” (Ly, 2006)

2) บทไหว้หรือบทประณาม

บทประณามอยู่ตอนต้นก่อนเข้าสู่ส่วนเนื้อหาส่วนต่อไป โดยเป็นการกล่าวคำไหว้ครู ไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เพื่อเป็นการระลึกถึงสิ่งสำคัญที่เคารพบูชา บทประณามหรือบทไหว้ที่กล่าวบูชาสรรเสริญพระคุณพระรัตนตรัย หรือประณามพระรัตนตรัย ไหว้เทพเจ้า ไหว้พระเจ้าแผ่นดิน ดังปรากฏในบททำขวัญโกนจุกไทย บทร่ายยาว กล่าวว่า “โนม ข้าพเจ้าจะขอนมัสการ คุณพระรัตนตรัยญาณอันใหญ่ กว่าคุณทั้งหลายสิ้นทุกสิ่ง

ทั้งสามภพ หนึ่งข้าพเจ้าขอน้อมนบนิมิตประนม แต่เทพยอุดมศักดิ์ดาเดช ตั้งแต่ชั้นนวมหิมิตธิบริมพรหมเมศรนั้น ลงมา จนกระทั่งถึงชั้นจตุมหาราชิกาดาดาษ หนึ่งข้าพเจ้าขอเคารพคุณอิศวรจอมไกรลาศดิลกเลิศ หนึ่งขอ เคารพคุณพระจุลจักรผู้ประเสริฐทรงแผ่นดิน” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 274, n.d.) ส่วนในบททำขวัญเขมร บททำขวัญนาค (สาสตราขวันเนียง) บทเปี้ยะเรียยหรือบทพากย์ร้ายเขมร กล่าวว่า “นโม นมัสการ ข้าพระกรุณา ยกหัตถ์ทั้งสอง วางบนสิริสา อาตมภาพกราบถวายบังคมประนม สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์สัพพัญญู อันเป็นบรมครูเทวดาอินทร์พรหม ยมยักษ์ คนธรรพ์สุบรรณา มนุษยสาอมรนิกรเคียงครอง ประมวลรวบรวมไปย้อมฤตบุรี ศรีมหานครนิพพาน อันเป็นฐานบรมสุขเกษมเปรมปราศ นิราศชาติขราพยาธิมรณาสุญพระองค์ผจญมาร” (Ly, 2006)

ส่วนเนื้อหา

การดำเนินเรื่องส่วนเนื้อหา หรือบทดำเนินเรื่อง เนื้อหาจะเป็นส่วนที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของการทำขวัญโดยจะมีความแตกต่างกันขึ้นโอกาสในการทำขวัญหรือประเภทของบททำขวัญชนิดนั้น ๆ ผู้วิจัย พบว่าการดำเนินเรื่องส่วนเนื้อหามีส่วนประกอบย่อย 3 บท มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) บทเกริ่นนำ

บทเกริ่นนำถือได้ว่าเป็นบทเริ่มต้นของเนื้อหาการทำขวัญ ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาสำคัญจะกล่าวถึงร่วมกัน 2 ส่วน คือ กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีทำขวัญรวมถึงสาเหตุของการทำขวัญ และอีกส่วนกล่าวถึง องค์ประกอบของการทำขวัญเป็นการจัดเตรียมพิธีทำขวัญ โดยที่เนื้อหาส่วนนี้สามารถสลับลำดับขึ้นก่อนและ หลังกันได้และบททำขวัญบางประเภทอาจจะมีเนื้อหาส่วนนี้ปรากฏไม่ครบทั้ง 2 ส่วน มีการเริ่มต้นเนื้อหา ที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการทำขวัญ ดังปรากฏในบททำขวัญไทย บททำขวัญเด็กทารก บทร้ายยาว ตามความเชื่อของคนไทยที่ว่าเด็กทารกเมื่อแรกเกิดมาจะมีแม่ชื้อคอยดูแลและจะต้องมีการเสียแม่ชื้อ กล่าวว่ “ของประสาทพระประสิทธิ์ ด้วยมนตร์ฤทธิไสยเวท จงประสิทธิเพทแก่ข้า จะอาราธนารูปต่างตน แม่ชื้อเมื่อง บนเมืองล่างทั้งเจ็ดตน แม่ชื้อกลางหนกล้ำแข็ง แม่ชื้อแรงประจำวัน... เราสู้ขอซื้อไว้ให้เป็นเปี้ยสามสิบสาม ค่าตัวตามสินไถ่” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 233, n.d.) ส่วนบททำขวัญเด็กทารกเขมร (เฮาปรอลิ่งบองเกาะชมอบ) บทกาคคติ กล่าวว่า

“จอมขวัญมาศประเสริฐ	เกิดได้สามวัน	ตกลงเชิงกราน
รูปกายได้สุข	หายทุกข์สุขปาน	มีชื่อว่าขาน
	ความสุขมากควร	

(Ly, 2006)

ตัวอย่างบททำขวัญที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการทำขวัญเช่นกัน ดังปรากฏในบททำขวัญไทย บททำขวัญโกนจุก บทร้าย กล่าวว่ “วันนี้เป็นที่เลิศศุวาร ท่านจึงทำมลลจุกพิธิ แห่งกุมารกุมารี่อันเจริญวัย ตามโฉลกโชคพิชัยมงคล จึงหาผู้รู้มาอวยผลประสาทพรแล้วสอนสั่ง” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 274, n.d.) ส่วนบททำขวัญโกนจุกเขมร (เฮาปรอลิ่งโกจุก) ส่วนที่ 1 บทเปี้ยะเรียยหรือบทพากย์ร้ายเขมร กล่าวว่า “ทั้งญาติเฝ้าสนดาน ไกลไกลชวนชววย คิตการ มงคล แผลลวิเศษ แล้วยกกรรไกรมา ตัดเล็มเวียนวน เรียนผูกผมจุก...” (Ly, 2006) ตัวอย่างบททำขวัญไทย บททำขวัญนาค บทร้ายยาว กล่าวว่า “พ่อนาคเอ๋ยบารมีของพ่อได้สร้างสมมามากแล้ว น้ำจิตต์พ่อ่องแผ้วยินดี นึก ปัญญาธิงพระไตรลักษณ์จึงประกอบเกิด พ่อเห็นว่าขราราคนี้ไม่ประเสริฐแสนเทเวศ บรรพชิตนี้แลวิเศษ สง่างาม พ่อจึงพากเพียรพยายามไม่หยุดหย่อน จะใคร่เป็นหน่อเนื้อเชื้อชินบุตรในพระศาสนา ด้วยกุศลศรัทธา ไม่หวาดหวั่น พ่อเห็นว่าอาณิสงส์ในพรหมจรรย์เปนจอมบุญ... จึงเห็นพ่อนี้แลประเสริฐเลิศกว่าบุคคลทั้งหมด พ่อได้ออกบวชอุปสมบทครั้งนี้” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 276, n.d.) ส่วนบททำขวัญเขมร บททำขวัญนาค (สาสตราขวันเนียง) บทเปี้ยะเรียยหรือบทพากย์

ร้ายเขมร กล่าวว่า “มารดาปรารถนาให้ได้ลูกชาย ให้บวชพำนักในพระศาสนา สนองคุณมารดาบิดา อีกทั้งคุณมารดาหนักหนาประมาณ หนักกว่าพื้นปฐพี ลึกกว่าชลธิมหาสมุทร สูงปรากฏเขาพระสุเมรุราช ไม่อาจที่จะคาดประมาณ” (Ly, 2006)

จากตัวอย่างบททำขวัญที่ยกมาข้างต้น พบว่าบททำขวัญแต่ละประเภทจะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการทำขวัญหรือสาเหตุของการทำขวัญปรากฏเฉพาะในแต่ละบททำขวัญชัดเจน

2) บทเชิญขวัญ

บทเชิญขวัญเป็นบทกล่าวเชิญขวัญหรือเรียกขวัญของคนเมื่อขวัญได้ยินเสียงเชิญชวนให้กลับมาหาเจ้าของขวัญ เนื่องมาจากว่าขวัญอาจหลงหายไปอยู่ตามที่ต่างๆ หรือตกจมอยู่ในที่อันตราย ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของการประกอบพิธีทำขวัญ เพราะเป็นการแสดงจุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีทำขวัญ คือ ต้องการให้ขวัญกลับมา ดังปรากฏในบททำขวัญไทย บททำขวัญโกนจุก บทร่ายยาว กล่าวว่า “ขวัญเจ้าเอยมาเถิดนะพ่อ มาแม่มามาสู่ร่าง ให้ทันมงคลพิธีทางทำนองเชิญ บัดนี้เจ้าก็วิวัฒนาการเจริญควรจะมีกรรมชัม แต่บรรดามิ่งขวัญของเจ้าไปตกตมจมอยู่ที่ใดๆ ขอเชิญขวัญตรุณสายสุดใจจอมกุมาร มาสู่ที่มิ่งมงคลมหาศาลพิธีเอก” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 272, n.d.) ส่วนบททำขวัญเขมร เนื้อหากล่าวเชิญขวัญให้กลับคืนมา บททำขวัญเด็กทารก (เฮาปรอลิ่งบองเกาะชมอบ) บทกาคคติ กล่าวว่า

“ปีศาจจัญไร	ข่มขู่ทั้งวัน	ทั้งคืนสังัดเสียบ
ทำให้เจ้าสลต	สั่นกลัวพรันพริง	สมาธิขาดผึ่ง
	จากรูปกายา	
จอมขวัญมาศสนิท	กลับมาสถิต	ในร่างนวลละออง
อย่าออกจากไกล	คลาดกายเสนห์สนอง	กายงามหมดหมอง
	มีสุขเป็นภัย	

(Ly, 2006)

3) บทปลอบขวัญ

เนื้อหานี้จะบอกถึงว่า เมื่อเชิญขวัญกลับคืนมาอยู่กับตัวเจ้าของขวัญแล้ว ควรจะมีการกล่าวปลอบประโลมให้ขวัญพึงพอใจกับตัวผู้เป็นเจ้าของนั้นตลอดไปไม่ให้หนีหายไปไหนอีก เนื้อหาของบทปลอบขวัญเป็นถ้อยที่กล่าวพรรณนาเกี่ยวกับเครื่องรับขวัญต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าวปลาอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับมีค่า และเครื่องหอมต่างๆ ที่จัดมาให้แล้วกล่าวอัญเชิญขวัญมารับเครื่องขวัญดังกล่าวเหล่านั้น ดังปรากฏในบททำขวัญไทย บททำขวัญนาค บทร่ายยาว กล่าวว่า “แล้วให้จัดแจงใส่เครื่อง ในใบศรี สักเวมีพร้อมคาวหวานทั้งใส่จานแลใส่จอก ไขเปิดปอกใส่ยอดข้าว ของสุกสิ่งนั้นเล่าล้วนดีๆ ...ขวัญเจ้าเอยมาชมซึ่งเครื่องอัฐบริขารนาๆ มือเนกเป็นต้นว่าไตรจีวรสุดประเสริฐ” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 281, n.d.) ส่วนบททำขวัญเขมร กล่าวถึงของเช่นไห้วเพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้ขวัญกลับมา ดังปรากฏตัวอย่างบททำขวัญนาค (สาสตราขวันเนียง) บทเปี้ยะเรียยหรือบทพากย์ร้ายเขมร กล่าวว่า “แล้วเชิญญาติกาจัดเตรียมข้าวขวัญ บายศรีขนมอาหารคาวหวาน มีพวงดอกไม้มาลัยเป็นวง รจนาเป็นชั้นเจ็ดชั้น... ยกข้าวขวัญนาคบริโภค ขวัญเจ้าเอย อย่าไปเลยลำคลองบึงบัวแม่น้ำ” (Ly, 2006)

ส่วนลงท้าย

การดำเนินเรื่องส่วนลงท้ายจะเป็นการจบบททำขวัญ จากการวิเคราะห์ตัวบททำขวัญ ผู้วิจัยพบว่า ส่วนท้ายบททำขวัญแต่ละประเภทจะมีส่วนปิดท้ายจบบททำขวัญประกอบด้วย 2 บท มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) บทปิดเคราะห์

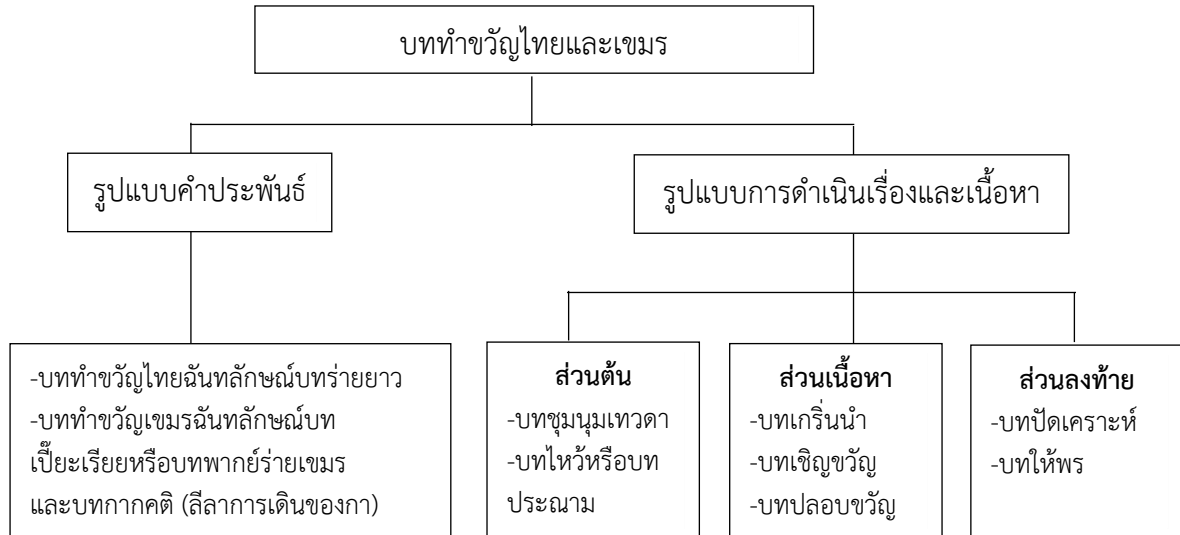
บทปิดเคราะห์หรือบทกวาดเคราะห์ เป็นบทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปิดเสนียดจัญไร สิ่งอัปมงคลและภัยอันตรายทั้งหลายให้หลุดพ้นไปจากตัวผู้เป็นเจ้าของขวัญ ถือเป็นกรการขับไล่สิ่งไม่ดีต่างๆ ทั้งหลายไม่ให้เข้ามาใกล้ร่างกายทำอันตรายได้อีกต่อไป ดังปรากฏในบททำขวัญไทย บททำขวัญเต้ทารก บทร่ายยาว กล่าวว่า “จงกวาดเอาโรคาไปให้สิ้น เขม่าดาดลันต่านโจรทรางจรขึ้นขวางลำคอ อย่าให้เหลือหลอหละละอง แม่ทรางเจ้าของทั้งเจ็ดวัน จงอันตรายอย่าให้มี” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 287. n.d.) ส่วนบททำขวัญเขมร เป็นการขับไล่สิ่งไม่ดีต่างๆ ทั้งหลายไม่ให้เข้ามาใกล้ร่างกายทำอันตรายได้อีกต่อไป ดังปรากฏในตัวอย่างบททำขวัญโกนจุก (เฮาปรอลิ่งโกจุก) จำนวนที่ 2 บทเปี้ยะเรียยหรือบทพากย์ร่ายเขมร กล่าวว่า “ซัยซัย สวีสติจำเริญสุช สารพัดทุกข์จงวินาศหมดไป” (Ly, 2006)

2) บทให้พร

บทให้พรจะเป็นถ้อยคำของการให้พรแก่เจ้าของขวัญ ให้ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัวของผู้เป็นเจ้าของขวัญ ขอให้มีความสุขทั้งสี่อายุวณะสุชะพะละ ความสุขความเจริญ มีชีวิตที่สุขสบาย มีทรัพย์สมบัติมากมาย สำเร็จในหน้าที่การงานและมั่นคงก้าวหน้า มีคนชมชอบเคารพนับถือ ดังปรากฏในบททำขวัญไทย บททำขวัญโกนจุก บทร่ายยาว กล่าวว่า “ที่นี้ข้าพเจ้าจะอวยพรสี่ประการ ของสมเด็จพระศาสดาจารย์ประทานไว้ คือ อายุวณะสุชะพะละนี้ไซ้รแสนประเสริฐ เป็นสิ่งวิเศษวิสุทธิเลิศล้ำสวัสดิภาพ อายุนั้นให้อายุมากยิ่งขึ้นกว่าไชย วณะนั้นให้สี่สิบบริสุทธิ มีผิวพัคตร์ผุดผ่องดังเพ็ญจันทร์ อนึ่งสุชะนั้นขอให้มีความสุข นิราศภัยไกลทุกข์ทุกอริยาบถ อนึ่งพละนั้นมีการกำหนดตั้งบทไว้สองประการ...ความทุกข์อย่ารู้ได้ ความไข้อย่ารู้มี ให้เป็นมหาเศรษฐีมีมหันต์ วิญญาณกะทรัพย์นั้นให้คั่งคับ” (National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group, Ms. No. 274, n.d.) ส่วนบททำขวัญเขมร ดังปรากฏในตัวอย่างบททำขวัญโกนจุก (เฮาปรอลิ่งโกจุก) จำนวนที่ 2 บทเปี้ยะเรียยหรือบทพากย์ร่ายเขมร กล่าวว่า “ข้าขอให้สาธุการ ให้พรแปดประการให้มีชัย พรหนึ่งให้ผู้บวชมีอายุยืนยาวได้ร้อยพระวัสสา พรสองให้ปรารถนาสุขทุกประการ พรสามอย่าให้มีมารมาเบียดเบียน พรสี่อย่าให้มีโรคา พรห้าขอให้มิใช่ชัชช พรหกให้ได้ชนะในกิเลส พรเจ็ดให้ได้ตั้งใจปรารถนา พรแปดขอให้สำเร็จในสรรพะชาญาณ” (Ly, 2006)

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร สามารถสังเคราะห์และนำเสนอเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

Figure 1: The Body of Knowledge Gained from Studying the Pattern and Content of Tham Khwan Ritual Text of Thai and Khmer

จากภาพองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษารูปแบบและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมร เป็นการสรุปให้เห็นเป็นสองประเด็น ประเด็นแรกเรื่องรูปแบบคำประพันธ์ บททำขวัญไทยผู้แต่งใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบบทยาว ส่วนบททำขวัญเขมรผู้แต่งใช้ลักษณะคำประพันธ์แบบบทยี่สิบหรือบทพากย์ร้อยเขมรและบทกาหกคติ (ลีลาการเดินของกา) ซึ่งเป็นลักษณะคำประพันธ์ที่ผู้แต่งคนเขมรนิยมใช้ในพื้นที่ประเทศกัมพูชา ในประเด็นที่สองเรื่องรูปแบบการดำเนินเรื่องและเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมรมีองค์ประกอบหลักประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนต้น ส่วนเนื้อหา และส่วนลงท้าย โดยส่วนต้นพบว่ามีองค์ประกอบ 2 บท ส่วนเนื้อหาของบททำขวัญไทยและเขมรโดยพบว่ามีองค์ประกอบ 3 บท และส่วนลงท้ายของบททำขวัญพบว่ามีองค์ประกอบ 2 บท

ผู้วิจัยพบว่าบททำขวัญไทยและเขมรมีความคล้ายคลึงกันทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดของเนื้อหา โดยด้านรูปแบบคำประพันธ์ก็เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง มีฉันทลักษณ์อันเป็นลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นที่ยอมรับของแต่ละท้องถิ่นไทยและท้องถิ่นเขมร ในด้านรูปแบบการดำเนินเรื่องก็มีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วนเช่นกัน ส่วนบททำขวัญแต่ละประเภทนั้นมีเนื้อหาโดยรวมตรงตามวัตถุประสงค์และโอกาสในการทำขวัญที่จะเลือกนำมาใช้ให้เหมาะสม ในบททำขวัญเด็กทารกของไทยและเขมรมีเนื้อหาหลักที่กล่าวถึงพิธีการทำขวัญและเรียกขวัญเด็กทารก ส่วนบททำขวัญโกนจุกไทยและเขมรมีเนื้อหาหลักที่กล่าวถึงพิธีการทำขวัญและเรียกขวัญโกนจุก และบททำขวัญนาคไทยและเขมรก็มีเนื้อหาหลักที่กล่าวถึงพิธีการทำขวัญและเรียกขวัญนาคเช่นกัน ผู้วิจัยพบว่าจากการที่มีรูปแบบและเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันอาจแสดงถึงความสัมพันธ์มองเห็นถึงโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่มีความใกล้ชิดกันระหว่างบททำขวัญไทยและเขมร ที่มีลักษณะร่วมที่โดดเด่นในการนำเสนอบททำขวัญของกลุ่มชนชาติของตนเอง หรือเป็นการแสดงถึงการแพร่กระจายที่เป็นการรับและส่งอิทธิพลระหว่างกันของบททำขวัญไทยและเขมร จึงทำให้เกิดมีความแตกต่าง

กันของเนื้อหาสาระในรายละเอียดย่อยบ้าง สามารถสะท้อนถึงพื้นฐานคติความเชื่อศาสนา วัฒนธรรม พิธีกร ทำขวัญ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยและคนเขมรที่มีความใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์ร่วมกันมานาน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยรูปแบบของบททำขวัญไทยและเขมร พบว่าในประเด็นรูปแบบคำประพันธ์ของไทย ลักษณะคำประพันธ์ที่พบมีฉันทลักษณ์แบบร่ายยาวเป็นหลักซึ่งเป็นบทร่ายยาวนิยมแต่งเพื่อเป็นบทเทศน์หรือบททำขวัญ วรรณกรรมที่แต่งด้วยร่ายยาวส่วนใหญ่จึงเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน แต่งโดยพระภิกษุ และฆราวาส ผู้ทำพิธีทางศาสนา และอาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ร่ายยาวเป็นคำประพันธ์เฉพาะวรรณกรรมศาสนาและประเพณีของไทย ดังการศึกษาของ Nimmanahaeminda (1978) ที่ว่า ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในบทสวดขวัญ ล้านนา บางบทเป็นร่ายโบราณ บางบทเป็นร่ายยาว จำนวนคำในแต่ละวรรคไม่แน่นอน ถ้อยคำที่ใช้เรียกขวัญ มักคล้องจองกัน และสอดคล้องกับการศึกษาของ Thongruang (1993) ได้ทำการวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ วรรณกรรมคำสวดขวัญอีสานคน สัตว์ และวัตถุสิ่งของ พบว่า นิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายยาวหรือ ร่ายยาว โดยที่ร่ายยาวของอีสานมีลักษณะคล้ายคลึงกับร่ายของภาคกลาง ส่วนบททำขวัญเขมร ใช้ภาษาเขมร ในการแต่งคำประพันธ์ทำขวัญ ลักษณะคำประพันธ์ที่พบมีฉันทลักษณ์ตามความนิยมของท้องถิ่นตนเอง ซึ่งประพันธ์ด้วยบทเพี้ยะเรียหรือบทพากย์ร่ายเขมร และบทกาคคติ (ลีลาการเดินของกา) ดังการศึกษาของ Pakdeekam (2007) ได้ทำการศึกษารูปแบบคำประพันธ์ของวรรณคดีเขมร พบว่า บทเพี้ยะเรียหรือ บทพากย์ร่ายเขมร มีลักษณะใกล้เคียงกับบทประพันธ์ประเภทร่ายของไทยที่นิยมใช้แต่งวรรณคดีพุทธศาสนา โดยที่บทพากย์ร่ายเขมรประกอบด้วยวรรคที่สัมผัสกันเหมือนร้อยกรองแต่ไม่ได้มีมาตราจำกัดแน่นอน ส่วนบท กาคคติ หรือหมายถึงลีลาการเดินของกา ซึ่งเป็นรูปแบบคำประพันธ์โบราณของเขมรที่คนเขมรนิยมมาใช้แต่ง คำประพันธ์มาก มาจังหวะสม่าเสมอ ซ้ำๆ เหมือนท่วงทำนองการเดินหรือการกระโดดของกา คำประพันธ์ ประเภทนี้นิยมใช้บรรยายความต่างๆ ไป หรือใช้ในบทสนทนาและใช้ในบทเปิดเรื่อง

ส่วนในประเด็นรูปแบบการดำเนินเรื่องของบททำขวัญไทยและเขมร พบว่า บททำขวัญไทยและเขมร ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน ส่วน ได้แก่ ส่วนต้น ส่วนเนื้อหา และส่วนลงท้าย โดยส่วนต้นพบว่า ประกอบด้วยเนื้อหา 2 บท ที่มีเนื้อหากล่าวถึง บทชุมนุมเทวดา และบทไหว้หรือบทประณาม โดยบทสามารถ พบได้ในทั้งบททำขวัญไทยและเขมร ซึ่งเป็นขนบนิยมหรือแบบแผนสำหรับวรรณกรรมพิธีกรรม ส่วนเนื้อหา ของบททำขวัญไทยและเขมรโดยบทว่าการประกอบด้วยเนื้อหา 3 บท และส่วนลงท้ายพบว่าประกอบด้วย เนื้อหา 2 บท ซึ่งให้เห็นถึงความสอดคล้องกับงานวิจัยของ Jiensuwan (2003) ที่ศึกษาวิเคราะห์บททำขวัญ และพิธีทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าบททำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น บททำขวัญเด็กทารก บททำขวัญโกนจุก บททำขวัญนาค มีโครงสร้างหลักร่วมกัน 3 ส่วน แบ่งเป็น บทนำ ได้แก่ บทบูชาพระรัตนตรัยและบทชุมนุมเทวดา บทดำเนินเรื่อง ได้แก่ บทสอนและบทเรียกขวัญ และบทจบ นิยมใช้บทให้พร และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sappasan (2003) เป็นการวิเคราะห์บทสวดขวัญของชาวภูย อำเภอสรีขันธ์ จังหวัดสุรินทร์ จากบทสวดขวัญที่รวบรวมได้จำนวน 3 ประเภท 12 สำนวน พบว่าในด้านเนื้อหา แบ่งตามโอกาสที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม การวิเคราะห์โครงสร้างบทสวดขวัญ จัดแบ่งได้ 3 ช่วง คือ ช่วง เริ่มต้น ช่วงกลาง และช่วงท้าย แสดงให้เห็นว่ารูปแบบการดำเนินเรื่องหรือโครงสร้างหลักของบททำขวัญไทย และเขมร มีโครงสร้างที่เหมือนกัน

สรุป

บททำขวัญเป็นวรรณกรรมอย่างหนึ่งที่ใช้กล่าวในการประกอบพิธีทำขวัญเพื่อเรียกให้ขวัญกลับคืนมาตามคติความเชื่อเรื่องขวัญ ในการประกอบพิธีทำขวัญโดยทั่วไปไม่ว่าจะเนื่องในโอกาสใดหรือในท้องถิ่นพื้นที่ใดก็ตามจะมีองค์ประกอบที่สำคัญหนึ่ง คือ คำทำขวัญหรือบททำขวัญ ในการประกอบพิธีกรรมทำขวัญหรือเรียกขวัญ จะมีวรรณกรรมหรือบทที่ใช้กล่าวคำเรียกขวัญ ซึ่งมีความสำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบพิธีทำขวัญนี้ เพราะถ้าไม่ได้กล่าวคำเรียกขวัญก็ไม่อาจเรียกได้ว่ามีพิธีทำขวัญ พบว่า รูปแบบคำประพันธ์ของบททำขวัญไทย ประกอบด้วยคำประพันธ์ที่มีฉันทลักษณ์แบบร่ายยาวเป็นหลัก ส่วนรูปแบบคำประพันธ์ของบททำขวัญเขมรพบว่ามีฉันทลักษณ์ประกอบด้วย 1) บทเพ็ญะเรียหรือบทพากย์ร่ายเขมร คือ บททำขวัญโกนจุก (เฮาปรอลิ่งโกจุก) และบททำขวัญนาค (สาสตราขวันเนียก) และบททากคติ (ลีลาการเดินของกา) คือ บททำขวัญเด็กทารก (เฮาปรอลิ่งบองเกาะชมอบ) โดยเป็นไปตามความนิยมของผู้แต่งบททำขวัญในแต่ละท้องถิ่นพื้นที่คือประเทศไทยและประเทศกัมพูชาหรือคนเขมร

ด้านรูปแบบการดำเนินเรื่องและเนื้อหา การดำเนินเรื่องของบททำขวัญไทยและเขมร พบว่าบททำขวัญแต่ละประเภทจะมีองค์ประกอบหลักของบททำขวัญ 3 ส่วน คือ ส่วนต้น ส่วนเนื้อหา และส่วนลงท้าย โดยส่วนต้นพบว่าเนื้อหาจะประกอบ 2 บท คือ บทชุมนุมเทวดา และบทไหว้หรือบทประณาม อันถือเป็นขนบการขึ้นต้นของวรรณกรรมประกอบพิธีกรรมในที่นี้คือบททำขวัญไทยและเขมรที่ใช้กล่าวหรือพูดสวดเพื่อเชิญชวนหรือเรียกให้ขวัญกลับคืนมา ส่วนเนื้อหาโดยจะแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการทำขวัญ ซึ่งมีเนื้อหาที่บอกถึงการทำขวัญแต่ประเภทเฉพาะที่อยู่ในตัวบททำขวัญ ประกอบด้วยเนื้อหา 3 บท คือ บทเกริ่นนำ บทเชิญขวัญ บทปลอบขวัญ และส่วนที่สาม คือ ส่วนลงท้าย พบว่าประกอบด้วยเนื้อหา 2 บท คือ บทปิดเคราะห์ และบทให้พร การดำเนินเรื่องของบททำขวัญไทยและเขมร พบว่าจะมีองค์ประกอบหลักของบททำขวัญ 3 ส่วนเหมือนกัน แต่จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียดย่อย โดยขึ้นกับจุดมุ่งหมายในการประกอบพิธีทำขวัญชนิดนั้นๆ ของผู้ที่ต้องการประกอบพิธีทำขวัญ โดยที่บททำขวัญไทยและเขมรมีความสำคัญที่เป็นสื่อคำพูดกล่าวหรือคำสวดเพื่อเรียกขวัญให้ขวัญกลับไปหาเจ้าของขวัญอันเป็นเป้าหมายสำคัญของการประกอบพิธีทำขวัญ

ผลการวิจัยนี้มีประโยชน์ต่อองค์กรชุมชนของทั้งกลุ่มชนคนไทยและคนเขมรในกลุ่มคนที่มีคติความเชื่อเรื่องขวัญที่มีประจำอยู่ในร่างกายแล้วนำมาซึ่งความเป็นปกติสุข ความสุข ความเจริญ ความเป็นสิริมงคลของชีวิตและความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่จะคอยปกป้องคุ้มครองดูแลอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมรวมถึงการผสมผสานความเชื่อทางด้านศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพุทธที่ปรากฏอยู่ในบททำขวัญในการใช้กล่าวหรือสวดเพื่อเชิญชวนร้องเรียกให้ขวัญกลับคืนมายังเจ้าของขวัญ เป็นการเสริมสร้างกำลังใจให้เข้มแข็ง เกิดความมั่นใจอบอุ่นใจในการดำเนินชีวิตของชนทั้งสองกลุ่ม และผู้แต่งคำประพันธ์ที่เป็นคำกล่าวในบททำขวัญของคนทั้งสองชาติที่เรียบเรียงได้อย่างไพเราะอ่อนหวานเป็นที่เข้าใจได้ชัดเจนของทั้งผู้เป็นเจ้าของขวัญและรวมถึงผู้เข้าร่วมในการประกอบพิธีทำขวัญทุกคน และจากการพิจารณาในเนื้อหาตัวบททำขวัญของไทยแสดงได้ถึงที่ทั้งคนไทยและคนเขมรมีคติความเชื่อใกล้เคียงกันอาจเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของคนทั้งสองชาติตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า บททำขวัญไทยและเขมร มีรูปแบบการดำเนินเรื่องประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนต้น ส่วนเนื้อหา และส่วนท้าย ดังนั้นจึงเป็นข้อมูลเบื้องต้นให้กับผู้ที่สนใจศึกษาต่อบททำขวัญไทยและเขมร เป็นแนวทางในการศึกษาต่อบททำขวัญของประเทศอื่นๆ ต่อไปได้ อันเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมของแต่ละประเทศและอาจเป็นแนวทางในการศึกษาถึงวัฒนธรรมของแต่ละประเทศต่อไปได้อีกด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาการสืบทอดและการแพร่กระจายของบททำขวัญไทยและเขมร

2.2 ควรมีการศึกษาวรรณกรรมรูปแบบอื่นของไทยกับเขมร และของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านอื่น

ในอาเซียน

References

- Hongsuwan, P. (2018). *Folklore and Social*. KhonKaen: Klangnana.
- Jiensuwan, S. (2003). *An Analytical Study of Tham Khwan Texts and Rituals of the Thai, Phuan and Khmer Ethnic Groups in Changwat Chachoengsao*. (Master's Thesis). Chulalongkorn University. Bangkok.
- Khanittanan, W. (n.d). *Tham Khwan Ceremony of Tai People*. Bangkok: Thammasat University.
- Khing, H. (2004). *Notes Sur La Ceremonie de L'appel des Esprits Vitaux*. Phnom Penh: Angkor.
- Ly, S. (2006). *Pi Thii Haw Praling Taam Ra-Biep Khmer Bo-Ran*. Phnom Penh: Meng Haw.
- National Library of Thailand, Manuscripts and Inscriptions Group. (n.d.). *Ms. No. 233*. Category Literature. Sub Rai. Thai language.
- _____. (n.d.). *Ms. No. 272*. Category Literature. Sub Rai. Thai language.
- _____. (n.d.). *Ms. No. 274*. Category Literature. Sub Rai. Thai language.
- _____. (n.d.). *Ms. No. 276*. Category Literature. Sub Rai. Thai language.
- _____. (n.d.). *Ms. No. 281*. Category Literature. Sub Rai. Thai language.
- _____. (n.d.). *Ms. No. 287*. Category Literature. Sub Rai. Thai language.
- Nimmanahaeminda, P. (2017). *Tai Folklore in Rice Culture*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Pakdeekam, S. (2007). *Relationship in Literature of Thai-Khmer*. Bangkok: Amarin.
- Saisang, P. (1988). Examples of Literature Appear in the Lanna Tradition. *Proceedings of the Academic Seminar Lanna Cultural Traditions*. Chiang Mai: Chiang Mai Teachers' College.
- Sappasan, P. (2003). *An Analysis of "SUKHWAN" Verses of Kui Tribesmen in Srikhoraphum District Surin Province*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Satienkoses, A. (1963) *Khwan and Tham Khwan Ceremony*. Bangkok: Kawnaa.
- Terwiel B. (1980). *The Tai of Assam and Ancient Tai Ritual Volume 1: Life-Cycle Ceremonies*. Gaya, India: The Centre for South East Asian Review office.
- The Buddhist Institute Edition. (1968). *Khmer Dictionary*. Phnom Penh: Buddhist Institute.

- _____. (2013). *Dictionary of the Royal Institute B.E. 2554*. (2nd ed.). Bangkok: Nanmeebooks Publication.
- Thongruang, B. (1993). *Soul-Calling Verse in Isan Literature*. (Master's Thesis). Srinakharawit University. Mahasarakham.
- Weesapen, W. (2015). *Bai Sri Soo Khwan in Thai Society*. Mahasarakham: Mahasarakham University.